

4. АВТОРСЬКІ ПРОГРАМИ ТА ПРОЄКТИ

Дмитро Анатолійович Гонтар,

вчитель вищої категорії, старший учитель,
вчитель історії та правознавства,
Криворізький ліцей № 113 Криворізької міської ради,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., Україна

 <https://orcid.org/0000-0003-4000-6186>

УДК 373.5:94(477)"12"

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА УРОКУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ «МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ»¹ (для здобувачів освіти 7 класу)

Анотація.

У методичній розробці представлено урок з історії України для здобувачів освіти 7 класу Нової української школи на тему «Монгольська навала на українські землі». Висвітлено авторське бачення структурування етапів уроку та їхнього змістовного наповнення, а також практичні шляхи поєднання загальнодидактичних методів і технологій з інтерактивними. Запропоновано концепцію-легенду уроку – #HISTORY#CAT#, яка виступає помічником учня/учениці під час уроку, надає історичні бонуси і допомагає у вивченні матеріалу.

Розробка доповнена дидактичним матеріалом, презентацією, а також мініпосібником «Робоча картка любителя історії», які адаптовані до використання як в очному та змішаному, так і в дистанційному форматі організації освітнього процесу. Особливу увагу приділено компетентнісному підходу, встановленню міждисциплінарних зв'язків, діяльнісному підходу, розвитку творчого потенціалу учнівської особистості. Корисними є також вправи на розвиток навичок емоційно-етичного інтелекту і поєднання історичного викладу з конструюванням з паперу за методом оригамі.

Ключові слова: компетентність; діяльнісний підхід; особистісно-орієнтоване навчання; інтерактивність; емпатійність; проблемний підхід.

Актуальність роботи. Загально визнаною у сучасній педагогічній психології вважається теза про те, що рівень навчальних досягнень школярів визначається не так рівнем їхнього інтелекту, як внутрішньою мотивацією до навчання. Причому саме мотивація, на відміну від інтелектуальних здібностей, значно більше піддається впливу педагогічних засобів. Тому такою посиленою у світі є увага до мотиваційних аспектів навчання і таким важливим є досвід у цій сфері, набутий у різних країнах [7, с. 3]. Мотивований учень – це компетентний учень.

Компетентна людина завжди є суб'єктом власної життєдіяльності. Їй, разом зі знаннями й уміннями, потрібними для виконання певного виду діяльності, притаманна орієнтація на досягнення високого результату, активна життєва позиція, чітке розуміння соціальної взаємодії та ситуації, відповідальність перед собою та суспільством. Мотиваційно-ціннісна складова компетентності є

основною позицією, яку обстоює суб'єкт стосовно світу, суспільства, соціального оточення, самого себе та своєї поведінки. Саме вона визначає, чи буде людина діяти в конкретній ситуації – і наскільки рішуче, послідовно й відповідально [9, с. 17–18].

Водночас мотиваційна складова учня як суб'єкта навчання може бути сповна реалізованою лише за умов організації вчителем інтерактивного навчання, заснованого на: суб'єкт-суб'єктних відносинах педагога й учня (паритетності); багатосторонній комунікації; самостійному конструюванні знань учнем; використанні самооцінки та зворотного зв'язку; постійній активній участі учня в освітньому процесі [10, с. 4].

Особливої актуальності проблема мотивації освітньої діяльності набуває у контексті реформування Нової української школи (НУШ), а також сучасних українських реалій – навчання в умовах воєнного стану.

¹ Матеріал опубліковано в рамках Всеукраїнського конкурсу «Творчий вчитель – обдарований учень».

Мета роботи – проілюструвати можливості використання традиційних та інтерактивних технологій навчання для організації мотивуючих уроків історії на прикладі уроку з історії України для 7 класу на тему «Монгольська навала на українські землі».

Інноваційність запропонованих матеріалів полягає в спробі продемонструвати можливість проведення мотивуючих уроків історії України в умовах НУШ з опорою на міжпредметні зв'язки шляхом впровадження навчальних вправ-досліджень і методик розвитку емоційно-етичного інтелекту здобувачів освіти.

Практична значимість роботи зумовлюється потребою впровадження в освітній процес компетентісно орієнтованого навчання з опорою на інтегративні міжпредметні компетентності, а також потребою створення цілісного методичного арсеналу для дієвого викладання мотивуючих уроків історії України в контексті реалізації концепції НУШ в умовах сучасних освітніх викликів.

Окремо варто підкреслити можливість використання матеріалів цієї розробки в роботі вчителя та учнів у напрямі подолання освітніх втрат.

Мета проведення уроку:

навчальна: схарактеризувати монгольські походи на землі Русі-України; окреслити суть трагедії на р. Калка; надати загальне уявлення про зміст і наслідки монгольської навали, визначити форми залежності українських земель від Золотої Орди, наслідки монгольських завоювань для руських князівств; описати особливості статусу українських земель у складі Монгольської держави;

розвивальна: удосконалювати вміння учнів працювати з історичними картами; формулювати та аргументовано висловлювати власну думку; розвивати критичне мислення і навички толерантної міжкультурної комунікації;

виховна: виховувати у здобувачів освіти інтерес до пізнання історії, повагу до історії власного народу; формувати усвідомлення необхідності дотримання принципів дипломатичного врегулювання міждержавних конфліктів; утверджувати ідеї соборності українців; сприяти формуванню історичної пам'яті.

Тип уроку: урок формування нових знань, умінь та способів дії учнів.

Форма проведення уроку: комбінований урок з елементами практичних досліджень і використанням ігрових технологій для розвитку критичного мислення.

Основні терміни і поняття: монгольська навала, ярлик, баскак, ясак, ясир, Золота Орда, хан.

Персоналії: Чингізхан, Бату-хан, Данило Галицький, воєвода Дмитро, Мстислав Чернігівський, Данило Волинський, галицький Мстислав Удатний, Мстислав Київський.

Основні дати та події: 1206 р. – Чингізхан став очільником Монгольської держави; 31 травня 1223 р. – битва на р. Калка; весна 1239 р. – захоплення монголами Переяслава; осінь 1239 р. – захоплення

монголами Чернігова; 6 грудня 1240 р. – захоплення монголами Києва; 1241 р. – похід монголів на Галич; 1242 р. – утворення Золотої Орди.

Загальнодидактичні методи: розповідь вчителя, обговорення у спільному колі, групова робота, проблемний метод, дискусія, словникова робота, практична робота, робота з візуальними джерелами інформації, робота з картою, робота з інформаційними матеріалами.

Інтерактивні технології: «ТАК», «Дай п'ять!», «Розгадай ребус», «Криптограма», «Відтермінована розгадка», «Влучний постріл», «Історична відповідність», «Розгадай кросворд», «Квадрат Декарта. Троянда історичних вітрів», «Пташка миру», онлайн-вправа за QR-кодом.

Уявна легенда уроку: #HISTORY#CAT# (помічник учня/учениці під час уроку, який надає історичні бонуси і допомагає у засвоєнні матеріалу).

Наскрізні змістовні лінії: «Громадянська відповідальність»; «Здоров'я і безпека»; «Екологічна безпека і сталий розвиток».

Інтегративні зв'язки: всесвітня історія, правознавство, громадянська освіта, математика, українська мова, українська література, образотворче мистецтво, технології, інформатика та інформаційні технології, географія, економіка.

Літературні джерела:

1. Волинсько-Галицьке князівство («державна Романовичів»). *Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти* / авт. О. В. Бурлака, О. В. Желіба, В. А. Павловська-Кравчук, О. А. Худобець, Б. В. Черкас, І. Я. Щупак. С. 11. URL: https://drive.google.com/file/d/1R3DDI90MwIKGk3mLgq2yYOhldQqm_Sqv/view.

2. Ботюк О. Ф. Конструювання з паперу методом оригамі: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 64 с.

3. Васильків І. Д., Островський В. В. *Історія України: комплексний робочий зошит для 7 класу закладів загальної середньої освіти*. Тернопіль: Астон, 2021. 76 с.

4. Власов В. С., Островський В. В., Дух Л. І., Михайлів Т. В. *Історія України. 7 клас: Книга для вчителя*. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 240 с.

5. Гісем О. В., Мартинюк О. О. *Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів*. Харків: Ранок, 2015. 240 с.

6. Савельєв О. М. *Інтерактивні методи навчання. Історія України: навч. посіб. 7 клас*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. 192 с.

7. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Дрібниця В. О., Желіба О. В., Піскарьова І. О. *Історія України: підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти*. Київ: УОВЦ «Оріон», 2024. 192 с.

8. Щупак І. Я., Дрібниця В. О., Бурлака О. В., Піскарьова І. О. *Історія України: робочий зошит для 7 кл. закладів загальної середньої освіти: практичні роботи, дослідницькі вправи, компетентнісні завдання*. Київ: Оріон, 2021. 80 с.

9. Інфографіка до Тижня безпечного Інтернету, розроблена центром фінансових знань «Талан» і Національним банком України. URL: <https://talan.bank.gov.ua/novyny/natsionalnii-bank-zaproshuie-doluchitisia-do-osvitnikh-zakhodiv-do-dnia-bezpechnogo-internetu>.

Роздатковий матеріал:

Презентація до уроку у форматі PowerPoint/PDF «Монгольська навала на українські землі»; дидактичний мініпосібник «Робоча картка любителя історії»; аркуші білого паперу формату А4 для виконання вправи за методом орігами «Пташка миру»; макет контурних карт «Україна»; історична настінна карта «Україна»; фломастери; дидактичний матеріал для роботи вчителя з контурними картами та історичною картою (аплікаційні матеріали); кольорові олівці для роботи з контурними картами; магнітна дошка з магнітами; мультимедійний проектор/екран; ноутбук.

Очікувані результати: після цього уроку учні/учениці зможуть отримати та розвинути:

А) базові знання:

– дізнатися про походи монголів на українські землі;

– характеризувати хід подій під час битви на р. Калка;

– зрозуміти зміст термінів, понять і назв «хан», «ярлик», «баскак», «Золота Орда», «монгольська навала».

Б) уміння:

– упорядковувати у визначений спосіб хронологічну інформацію про історичні події й процеси монгольських походів на землі Русі-України;

– синхронізувати події на українських теренах з подіями у світі у ході монгольських походів;

– визначати передумови, причини і приводи, розрізнати результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів (на прикладі монгольської навали на Русь);

– зіставляти історичні умови, особливості розвитку країн Європи і князівств Русі-України під час монгольських завоювань;

– характеризувати чинники розвитку, політичний устрій, економічний розвиток удільних князівств Русі-України за часів монгольських завоювань;

– описувати історичні події, явища і процеси за картою, визначати напрямки походів монголів на Русь;

– визначати вплив монгольської навали на політичний, економічний та культурний розвиток українських земель.

В) ставлення:

– формулювати і аргументовано висловлювати, відстоювати в процесі дискусії власні погляди та переконання;

– давати оцінку діяльності видатних історичних діячів Русі-України доби феодальної роздробленості та монгольських завоювань;

– оцінювати якість виконання навчальної роботи за допомогою рефлексії та конструктивного зворотного зв'язку.

Структура уроку:

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань, умінь та способів дії учнів

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

IV. Формування нових знань, умінь та способів дії учнів

V. Закріплення вивченого матеріалу

VI. Підбивання підсумків уроку

VII. Рефлексія. Самоаналіз

VIII. Домашнє завдання

Хід уроку

I. Організаційний момент

Перевірка готовності класу до уроку, наявності роздаткового матеріалу, належної роботи обладнання, дотримання норм техніки безпеки в умовах правового режиму воєнного стану.

Вступне слово вчителя: Доброго дня, шановне товариство! Радий усіх вас бачити! Впевнений, що всі налаштувалися, підготувалися і готові до співпраці (*звернення до класу, вправи «ТАК», «Дай п'ять!»*)

Колись Александр Македонський сказав: «Якби я не був Александром, я був би Діогеном». Але ми скажемо інакше: «Я обов'язково буду дослідником!». Допоможе нам у цьому «Робоча картка любителя історії». Саме з її допомогою ми повторимо вивчене, пізнаємо нове, закріпимо, дійдемо висновки і відрефлексуємо. То ж рушаємо в подорож!

РОБОЧА КАРТКА ЛЮБИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

Рис. 1. Фрагмент «Робочої картки любителя історії»

А поговоримо ми сьогодні про монгольську навалу на українські землі (*короткий запис у робочих зошитах учнів теми уроку*).

II. Актуалізація опорних знань, умінь та способів дії учнів

Проте спочатку виконаємо декілька корисних вправ.

Короткий інструктаж вчителя щодо організації роботи здобувачів освіти на цьому етапі уроку.

Вправа 1 «Розгадай ребус»

У Русі-Україні деколи відбувалися народні заворушення, приводом до яких слугувала нестача доволі цінного на той час продукту. На Галичині він забезпечував добробут і могутність бояр, впливаючи на їхні взаємини з князями та, як наслідок, на внутрішнє та зовнішнє становище краю. Що це за продукт? [2, с. 36].

Блок I. Повторюємо вивчене...

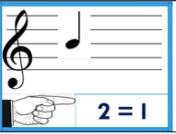
Вправи	Місце для моїх роздумів
«Розгадай ребус»	
	

Рис. 2. Фрагмент «Робочої картки любителя історії» із завданням до виконання вправи «Розгадай ребус»

Примітка: відповідь – СІЛЬ

#HISTORY#CAT# надає допоміжне слово-підказку № 1 «РЕСУРСИ»

Вправа 2 «Криптограма»

Замінивши цифри відповідними літерами, прочитаєте вислів, який завдав і завдає чимало шкоди Україні. Що він породжує [11, с. 123]?

«Криптограма»						
1	2	3	4	5	6	7
А а	Б б	В в	Г г	Ґ ґ	Д д	Е е
8	9	10	11	12	13	14
Є є	Ж ж	З з	И и	І і	Ї ї	Й й
15	16	17	18	19	20	21
К к	Л л	М м	Н н	О о	П п	Р р
22	23	24	25	26	27	28
С с	Т т	У у	Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч
29	30	31	32	33		
Ш ш	Щ щ	Ь ь	Ю ю	Я я		

22, 7 – м19є*12*22,7*23, 7,
9*м19є,*2,21,1,23,7

Рис. 3. Фрагмент «Робочої картки любителя історії» із завданням до виконання вправи «Криптограма»

Примітка: відповідь – «СЕ – МОЄ, І СЕ ТЕЖ МОЄ, БРАТЕ». Породжує розбрат і міжусобиці, якими користуються вороги.

#HISTORY#CAT# надає допоміжне слово-підказку № 2 «МІЖУСОБИЦІ»

Вправа 3 «Влучний постріл»*

**ВІДГАДАЙ КНЯЗІВСТВО +
ЗНАЙДИ + ПОЗНАЧ НА КАРТІ**

Алгоритм виконання вправи: учні здійснюють «влучний постріл» – за допомогою уявної мішені на презентації обирають варіант питання, дають на нього відповідь, знаходять це князівство на карті. Паралельно з відповідями учнів вчитель позначає князівства Русі-України на історичній настінній карті, а учні – на контурних картах, розміщених у «Робочій картці любителя історії».

Питання-загадки для виконання вправи «Влучний постріл» (з відповідями до них)

№ 1. Це князівство охоплювало територію, що включала колишні землі полян, деревлян, дреговичів та уличів. Було одним із найбільш економічно розвинених. Через князівство проходили Грецький, Соляний і Залозний торговельні шляхи (відповідь – *Київське князівство*).

№ 2. У цьому князівстві економічних зв'язків між регіонами майже не існувало. Більша частина була вкрита

лісами. Воно претендувало на роль об'єднувача Русі-України. Найвпливовіший княжий рід – Ольговичі. Часті зміни князів, пожежі – звичне явище для нього (відповідь – *Чернігівське князівство*).

№ 3. Це князівство не мало політичної самостійності й було цілком залежним від Києва, а пізніше – від Суздаля і Чернігова. Тут розташовувалися пункти оборони від кочовиків. Згодом князівство стало отримувати продовольчу допомогу від київських князів через постійні напади половців (відповідь – *Переяславське князівство*).

№ 4. Саме тут були зосереджені значні родовища солі, якою Русь-Україна забезпечувала не лише саму себе, а й сусідні держави. Центром об'єднання стало місто Перемишль (відповідь – *Галицьке князівство*).

№ 5. Князівство було розташоване на північний схід від Галичини. Колись тут проживали дуліби. Київські князі тривалий час вважали цю територію своєю вотчиною (відповідь – *Волинське князівство*).

«Влучний постріл»

Рис. 4. Фрагмент «Робочої картки любителя історії» до вправи «Влучний постріл»

Рис. 5. Приклад візуалізації завдань до вправи «Влучний постріл» (використовуємо настінну карту «Україна»)

#HISTORY#CAT# надає допоміжне слово-підказку № 3 «ВЕЛИКІ ПРОСТОРИ ДЕРЖАВИ».

Коротке підбиття підсумків виконання запропонованих учителем вправ. Обговорення.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів

Розповідь вчителя: на межі XII–XIII ст. об'єдналися численні племена монгольських скотарів, які кочували на величезних просторах Сибіру, у Забайкаллі (учні під керівництвом вчителя опрацьовують схему на слайді презентації до уроку).

* Матеріал про розвиток князівств для виконання цієї вправи взято з підручника О. В. Гісема, О. О. Мартинюка [4, с. 95–103] зі змінами та доповненнями автора методичної розробки уроку.

У 1206 р. Монгольську державу очолив енергійний і здібний політик, воїн – Чингізхан. Саме під його керівництвом ці воїни дійшли до Китаю, Казахстану, Афганістану, Передньої Азії, Ірану і Закавказзя.

Наприкінці другого десятиліття XIII ст. монгольські хани почали готуватися до вторгнення в прикаспійські та причорноморські степи, у яких панували головні суперники монголів – половці.

МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

На межі XII- XIII ст. об'єдналися численні племена монгольських скотарів, що кочували на величезних просторах Сибіру, в Забайкаллі

1215 • Китай

1219-1221 • Семиріччя, Середня Азія, Казахстан, Афганістан

1220-1223 • Іран, Закавказзя

1206 р. – їх очолив енергійний і здібний політик, воїн Чингізхан

ЧИНГІЗХАН

ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ УРОКУ:

Чи вдалося Русі-Україні подолати чвари, об'єднатися і протистояти такому потужному ворогові, як Золота Орда?

Рис. 6. Фрагмент презентації до уроку, який доречно використовувати вчителем на етапі мотивації навчальної діяльності учнів

Постановка проблемного питання уроку:

Чи вдалося Русі-Україні подолати чвари, об'єднатися та протистояти такому потужному ворогові, як Золота Орда?

IV. Формування нових знань, умінь та способів дії учнів

Розповідь вчителя: У квітні 1223 р. об'єднав військо руських князів і половців у кількості 50–60 тис. воїнів зібралось на острові Хортиця, що на Дніпрі. Монголи, дізнавшись про це, направили до руських князів послів із пропозицією відмовитися від походу, оскільки їх цікавили лише половці. Проте князі її відхилили [4, с. 133].

31 травня 1223 р. між ними та монголами відбулася битва на річці Калка. З боку Русі-України взяли участь наступні князі: Мстислав Чернігівський, Данило Волинський, галицький Мстислав Удатний, Мстислав Київський.

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА СПОСОБІВ ДІЇ УЧНІВ

КНЯЗІ: галицький, київський, чернігівський, волинський

31 травня 1223 р. – битва на річці Калка

Табір київського князя

Субей-багатур

Джебе-ноён

Русько-половецьке військо:

- 1 полк Мстислава Київського
- 2 полк Мстислава Чернігівського
- 3 полк галицького князя Мстислава Удатного і волинського князя Данила Романовича
- 4 полк Юрча Половецького

Монгольське військо

Оточення і знищення русько-половецького війська

Рис. 7. Фрагмент презентації до уроку, який використовується вчителем під час пояснення матеріалу, пов'язаного з битвою на р. Калка

Робота учнів з опорною схемою битви на річці Калка [12, с. 122] на пошук відповідей на запропоновані запитання (за алгоритмом, запропонованим у «Робочій картці любителя історії», блок II «Пізнаємо нове і відкриваємо світ історії...»).

Блок II. Пізнаємо нове і відкриваємо світ історії...

ХОЧУ ЗНАТИ ВСЕ ПРО БИТВУ НА КАЛЦІ!!!

- 1. Визначте, яку стратегію боротьби з монголами було обрано.
- 2. Які чинники завважили цієї боротьби?
- 3. За допомогою схеми розстановки сил на річці Калка визначте, яка сторона перебувала у вигіднішому становищі. Чому?

Рис. 8. Фрагмент «Робочої картки любителя історії» із картосхемою битви на р. Калка та запитаннями для роботи з учнями/ученицями

Розповідь вчителя: Спочатку русько-половецьке військо примусило монголів відійти на лівий берег річки. У вирішальний момент битви між князями виникла незгода [4, с. 133]. Союзники зазнали поразки.

Приєм «Відтермінована розгадка»

На основі слів-підказок, отриманих учнями від уявного та легендарного #HISTORY#CAT# формулюються причини нападів монголів на землі Русі-України та причини поразок удільних князівств.

Учитель коротко характеризує головні етапи та напрямки монгольських походів на землі Русі-України у 1239–1241 рр., причини поразки руських удільних князівств, а також визначає внесок Данила Романовича Галицького та воєводи Дмитра в обороні Русі-України від монголів.

ПОХОДИ МОНГОЛІВ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

Весна 1239 р. - Переяслав → Осінь 1239 р. - Чернігів → 6 грудня 1240 р. - Київ → 1241 р. - Галич

ФОРМИ ЗАЛЕЖНОСТІ РУСИ-УКРАЇНИ ВІД ЗОЛОТОЇ ОРДИ:

- ВІЙСЬКОВА:** обов'язок руських князів брати участь у воєнних походах
- ПОЛІТИЧНА:** отримання князями ярлика
- ЕКОНОМІЧНА:** сплата князівствами данини монголам

ЯСАК

Рис. 9. Фрагмент презентації до уроку, який доречно використовувати вчителем під час пояснення нового матеріалу

Під час розповіді вчитель працює з макетом контурних карт «Україна» та організовує роботу учнів із контурними картами в «Робочій картці любителя історії».

Рис. 10. Приклад оформлення макету контурних карт «Україна»

Рис. 11. Фрагмент «Робочої картки любителя історії», розрахований для роботи здобувачів освіти з контурними картами «Україна»

Розповідь вчителя у поєднанні з роботою над опорними схемами презентації. Обговорення з учнями/ученицями.

Форми залежності Русі-України від Золотої Орди були різновекторними:

- політична: отримання князями **ярлика** (грамота-дозвіл на князювання);
- економічна: сплата князівствами данини монголам (**ясак, ясир**). Облік населення і збір данини проводив **баскак** – намісник хана в підвладних країнах;
- військова: обов’язок руських князівств брати участь у військових походах.

Наслідки навали були катастрофічними для руських князівств. Із 74 міст колишньої Русі-України було розорено 49, із них 14 уже не відродилися, а 15 із часом перетворилися на села [4, с. 140].

НАСЛІДКИ МОНГОЛЬСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

1	• Руйнація і занепад міст (із 74 міст розгромлено 49)		ОСОБЛИВОСТІ ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО ПАНУВАННЯ:
2	• Занепа ремесла і торгівлі		Руські землі не було безпосередньо включено до складу Золотої Орди
3	• Значні демографічні втрати		На території Русі-України не існувало постійно діючого адміністративного апарату завойовників
4	• Знищення значної кількості представників руської еліти		Толерантне ставлення монголів до християнства і православного духовенства
ЗНАЧЕННЯ: ЗАТРИМАНО НАСТУП МОНГОЛІВ НА ЗАХІДНУ ЄВРОПУ			

Рис. 12. Фрагмент презентації до уроку, який доречно використовувати вчителем під час пояснення нового матеріалу

Занепада низка ремісничих спеціальностей, було втрачено секрети виробництва ювелірних виробів – емаль, зернь, чернь. Деякі райони знелюдніли, скоротилися посівні площі, занепада торгівля. Монгольська навала також призвела до значних демографічних втрат, було знищено багато представників руської еліти [4, с. 140–141].

АЛЕ: монголи толерантно ставилися до християнства; руські землі не було безпосередньо включено до складу Золотої Орди; на території Русі-України не існувало постійно діючого адміністративного апарату завойовників.

ЗНАЧЕННЯ: затримано наступ монголів на країни Західної Європи.

Коротке підбиття підсумків цього етапу уроку вчителем. Обговорення з учнями, певна корекція навчальної діяльності (за потребою).

V. Закріплення вивченого матеріалу

Вправа «Історична відповідність»

Розгадайте слова-ребуси і з’єднайте слова-відгадки з ілюстраціями, запропонованими до них [13, с. 54]:

ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

ВПРАВА «ІСТОРИЧНА ВІДПОВІДНІСТЬ»

1 		А
2 	Б 	В
3 		

Рис. 13. Фрагмент презентації до уроку, який доречно використовувати вчителем під час виконання вправи «Історична відповідність на етапі закріплення вивченого матеріалу»

Примітка: відповіді: 1 – ярлик – Б; 2 – баскак – А; 3 – Калка – В

Вправа «Розгадай кросворд»

Учитель пропонує учням розгадати кросворд, де тлумаченням слів слугуватимуть літописні та літературні уривки [3, с. 129–130].

Блок III. Закріплюємо вивчене і робимо висновки...

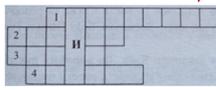
	<p>№1. «Серед воякивничих татарських ханів один, на ім'я Темучин, відзначався особливою удачею в битвах, жорстокістю до ворогів, шедристю до прихильників і навальністю в нападах». №2. «І коли він біг, то закотів води і, ливши, відчув рану на тілі своєму, - в битві не помітив він її через сильну мужність віку свого. Був-бо він сильний і хоробрий, «од голови й до ніг його не було на нім вади»».</p> <p>№3. «Прийшов до Києва з великою силою, многим-множеством сили своєї окружив город... І обступила город сила татарська, і був город в облозі великій...». №4. «І так укріплення було взяте татарськими воями його ж живели до Батия, пораненого, але вони не били його через мужність його».</p>
--	--

Рис. 14. Фрагмент «Робочої картки любителя історії», розрахований для роботи здобувачів освіти над вправою «Розгадай кросворд» на етапі закріплення вивченого матеріалу

Примітка: відповіді: 1 – Чингізхан; 2 – Данило; 3 – Батий; 4 – Дмитро.

VI. Підбиття підсумків уроку

Остаточне розв'язання проблемного питання уроку.

Заключне слово вчителя:

У 1239–1241 рр. Русь-Україна зазнала спустошливих набігів монголів. Князівства, які діяли нарізно, були приречені на загибель.

Оселившись у степах, монголи заснували державу Золота Орда, що стала складовою могутньою Монгольської імперії.

Руські князівства на тривалий час потрапили під монгольське панування.

Монгольська навала стала поворотним пунктом в історії руських князівств. Монгольське завоювання затримало і змінило подальший розвиток князівств Русі-України [4, с. 142].

Коротке підбиття підсумків роботи на уроці вчителем. Обговорення з учнями/ученицями, певна корекція навчальної діяльності (за потреби).

VII. Рефлексія. Самоаналіз

Блок 1. Розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти

Вправа «Квадрат Декарта. Троянда історичних вітрів»

Учитель пропонує здобувачам освіти визначити свій емоційний стан наприкінці уроку за наступними показниками: «Комфортно», «Я почуваюся впевнено», «Хочу ще», «Пізнавально».

Учням необхідно оцінити кожний із зазначених показників за шкалою від 1 до 4, зробивши відповідні позначки на «Квадраті Декарта». З'єднавши між собою ці позначки, кожний/кожна зможе отримати власну «Троянду історичних вітрів» та оцінити свій емоційний стан наприкінці уроку.

Рис. 15. Зразок «Квадрата Декарта» для визначення емоційного стану здобувачів освіти на етапі рефлексії

Блок 2. Розвиток етичного інтелекту здобувачів освіти

Вправа «Орігамі “Пташка миру”»*

Учитель пропонує учням власноруч на основі методу конструювання з паперу за технікою орігамі виготовити «Пташку миру», яка неодмінно принесе мир Україні та зробить нашу державу ще більш єдиною, розвиненою і квітучою.

Зверніть увагу! #HISTORY#CAT# вдячний кожному!

Рис. 16. Виконання вправи «Пташка миру»

VII. Домашнє завдання:

Опрацювати параграф 20 підручника [12, с. 121–126].

Поміркуйте, чому монголи на частині підкорених земель зберегли владу князів? *Альтернативне завдання:* запропонувати власний «рецепт» порятунку Русі-України від монгольських нападів.

Виконання тренувальних онлайн-вправи за допомогою QR-коду [5, с. 117]:

<https://cutt.ly/vyCM1GI>

Вправа «Монгольська навала. Утворення Золотої Орди»

<https://cutt.ly/1yCM0hS>

Вправа «Золота Орда: поняття і їхні визначення»

ВИСНОВКИ

Серед очікуваних результатів уроку було виділено три головні елементи: базові знання, уміння та ставлення. Підсумком проведеного заняття стало засвоєння учнями основного навчального матеріалу щодо монгольських завоювань на території Русі-України, визначення їхніх причин і наслідків, а також осмислення питання про можливість запобігання подібному розвитку подій. Особливо цінним є те, що здобувачі освіти навчилися проводити паралелі між подіями минулого (роз'єднаність народу як один із головних чинників поразки від монголів) та сучасності (єдність народу як чинник протистояння агресору з метою збереження державності).

Учні також розвинули сферу власних ціннісних ставлень, зокрема: удосконалили вміння формулювати, аргументовано висловлювати

та захищати власні погляди в дискусії, давати оцінку діяльності видатних історичних постатей Русі-України доби феодальної роздробленості та монгольських завоювань, оцінювати якість виконаної навчальної роботи через рефлексію та конструктивний зворотний зв'язок.

Особливо важливо відзначити, що урок було проведено в режимі реального часу (офлайн) у найпростішому укритті. Можливість організації освітнього процесу за умов сучасних викликів підтверджує, що головним критерієм результа-

тивності є ретельна підготовка вчителя, наявність чітко структурованих навчальних матеріалів (зокрема мініпосібника «Робоча картка любителя історії»), а також налагодження між учасниками освітнього процесу не лише комунікаційного, а й емоційно-етичного контакту, їхня готовність до співпраці, самоаналізу та співпереживання.

Саме такими мають бути мотиваційні уроки історії України – ті, що надихають не лише на пізнання нового, а й на взаємодію, підтримку та емоційне зростання.

Рис. 17–19. Практична реалізація запропонованої методичної розробки уроку

Використані літературні джерела

1. Ботюк О. Ф. Конструювання з паперу методом оригамі: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 64 с.

2. Васильків І. Д., Островський В. В. Історія України: комплексний робочий зошит для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2021. 76 с.

3. Власов В. С., Островський В. В., Дух Л. І., Михайлів Т. В. Історія України. 7 клас: Книжка для вчителя. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 240 с.

4. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України: підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків: Ранок, 2015. 240 с.

5. Дрібниця В. О., Щупак І. Я., Бурлака О. В., Піскарьова І. О. Історія України: підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Оріон, 2020. 176 с.

6. Інфографіка до Тижня безпечного Інтернету, розроблена Центром фінансових знань «Талан» і Національним банком України. URL: <https://talan.bank.gov.ua/novyny/natsionalnii-bank-zaproshuie-doluchitisia-do-osvitnikh-zakhodiv-do-dnia-bezpechnogo-internetu>.

7. Маклін А. Мотивуюча школа [пер. з англ., передмова та заг. ред. Тадеєва Т. В.]. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 480 с.

8. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: https://drive.google.com/file/d/1R3DDI90MwIKGk3mLgq2yYOhldQqm_Sqv/view.

9. Пометун О., Власов В. Практичний довідник учителя історії. Київ: 2015. 96 с.

10. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: 2014. 96 с.

11. Савельєв О. М. Інтерактивні методи навчання. Історія України: навч. посіб. 7 клас. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2016. 192 с.

12. Щупак І. Я., Бурлака О. В., Дрібниця В. О., Желіба О. В., Піскарьова І. О. Історія України: підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Оріон, 2024. 192 с.

13. Щупак І. Я., Дрібниця В. О., Бурлака О. В., Піскарьова І. О. Історія України: робочий зошит для 7 кл. закладів загальної середньої освіти: практичні роботи, дослідницькі вправи, компетентнісні завдання. Київ: Оріон, 2021. 80 с.

References

1. Botiuk, O. F. (2012). Konstruiuvannia z paperu metodom orihami [Paper construction using the origami method]. Ternopil, 64 p. [in Ukrainian].

2. Vasylykiv, I. D., & Ostrovskiy, V. V. (2021). Istoriiia Ukrainy: kompleksnyi robochyi zoshyt dlia 7 klasy zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History of Ukraine: Comprehensive workbook for 7th grade of general secondary education institutions]. Ternopil, 76 p. [in Ukrainian].

3. Vlasov, V. S., Ostrovskiy, V. V., Dukh, L. I., & Mykhailiv, T. V. (2012). Istoriiia Ukrainy. 7 klas: Knyzhka dlia vchytelia [History of Ukraine. Grade 7: Teacher's book]. Ternopil, 240 p. [in Ukrainian].

4. Hisem, O. V., & Martyniuk, O. O. (2015). Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 7 klasy zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [History of Ukraine: Textbook for 7th grade of general educational institutions]. Kharkiv, 240 p. [in Ukrainian].

5. Dribnytsia, V. O., Shchupak, I. Ya., Burlaka, O. V., & Piskariova, I. O. (2020). Istoriiia Ukrainy: pidruchnyk dlia 7 klasy zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History of Ukraine: Textbook for 7th grade of general secondary education institutions]. Kyiv, 176 p. [in Ukrainian].

6. Talan & National Bank of Ukraine. (2025). Infografika do Tyzhnia bezpechnoho Internetu, rozrobлена Tsentrom finansovykh znan «Talan» i Natsionalnym

bankom Ukrainy [Infographics for Safe Internet Week developed by the Financial Knowledge Center «Talan» and the National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://talan.bank.gov.ua/novyny/natsionalnii-bank-zaproshuie-doluchitisia-do-osvitnikh-zakhodiv-do-dnia-bezpechnogo-internetu> [in Ukrainian].

7. Maclean, A. (2019). Motyvuiucha shkola [Motivating School] (T. V. Tadeieva, Trans. & Ed.). Ternopil, 480 p. [in Ukrainian]

8. Burlaka, O. V., Zheliba, O. V., Pavlovska-Kravchuk, V. A., Khudobets, O. A., Cherkas, B. V., & Shchupak, I. Ya. (2025). Modelna navchalna prohrama "Istoriia Ukrainy. 7–9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program "History of Ukraine. Grades 7–9" for general secondary education institutions]. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1R3DD190MwIKGk3mLgq2yYOhldQqm_Sqv/view [in Ukrainian].

9. Pometun, O., & Vlasov, V. (2015). Praktychny dovidnyk vchytelia istorii [Practical guide for history teachers]. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].

10. Pometun, O. (2014). Entsyklopediia inteaktyvnoho navchannia [Encyclopedia of interactive learning]. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].

11. Saveliev, O. M. (2016). Inteaktyvni metody navchannia. Istoriia Ukrainy: navchalnyi posibnyk. 7 klas [Interactive teaching methods. History of Ukraine: Educational manual. Grade 7]. Ternopil, 192 p. [in Ukrainian].

12. Shchupak, I. Ya., Burlaka, O. V., Dribnytsia, V. O., Zheliba, O. V., & Piskariova, I. O. (2024). Istoriia Ukrainy: pidruchnyk dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [History of Ukraine: Textbook for 7th grade of general secondary education institutions]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

13. Shchupak, I. Ya., Dribnytsia, V. O., Burlaka, O. V., & Piskariova, I. O. (2021). Istoriia Ukrainy: robochy zoshyt dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity: praktychni roboty, doslidnytski vpravy, kompetentnisni zavdannia [History of Ukraine: Workbook for 7th grade of general secondary education institutions: Practical tasks, research exercises, competency-based tasks]. Kyiv, 80 p. [in Ukrainian].

Hontar Dmytro, History and Law Teacher, Kryvyi Rih Lyceum No. 113 of the Kryvyi Rih City Council Teacher of the Highest Category, Senior Teacher Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

METHODOLOGICAL DEVELOPMENT OF A HISTORY LESSON ON THE TOPIC: “THE MONGOL INVASION OF UKRAINIAN LANDS” (for 7th-grade students)

Summary.

This methodological guide presents a history lesson for 7th-grade students of the New Ukrainian School on the topic “The Mongol Invasion of Ukrainian Lands”. It outlines the author's approach to structuring the lesson and organizing its content, with practical suggestions on integrating general didactic methods with interactive teaching strategies.

A distinctive feature of the lesson is the use of a concept-legend – #HISTORY#CAT# – a fictional assistant that accompanies students throughout the learning process. This character offers historical “bonuses” and supports comprehension of the material in an engaging way.

The lesson package includes didactic materials, a multimedia presentation, and a mini-guide titled “The History Enthusiast's Worksheet”. All components are adaptable for face-to-face, blended, or distance learning formats. Emphasis is placed on a competency-based approach, interdisciplinary integration, activity-based learning, and fostering students' creative potential.

In addition, the lesson incorporates activities aimed at developing emotional and ethical intelligence and combines historical content with origami (paper folding) techniques to enhance engagement.

The innovative nature of this development lies in its attempt to demonstrate how history lessons on Ukrainian topics can be both motivating and captivating, aligning with the principles of the New Ukrainian School. This is achieved through interdisciplinary connections and the use of research-oriented methodologies that nurture students' emotional and ethical awareness.

The practical value of this work is linked to the need for competency-based learning tools within the educational process. It supports the implementation of integrative interdisciplinary competencies and contributes to the creation of an effective methodological framework for delivering motivational history lessons, especially in the face of contemporary educational challenges.

It is also important to note the potential use of these materials by both teachers and students as a resource to help mitigate and address learning losses.

Keywords: competence; activity-based approach; student-centered learning; interactivity; empathy; problem-based learning.

Прийнято 17 березня 2025 року. Затверджено 30 квітня 2025 року